

Mee-sterven

Mee-sterven

Voor als je de naaste wordt van een stervende

Gert R. Rebergen

Colofon

Schrijver:	Gert R. Rebergen
Opmaak en omslagontwerp:	Janneke van Eden
Uitgever:	Brave New Books, Amsterdam
ISBN:	9789402185812
Omslag:	Omgeving Khorixas, Namibië Foto Gert R. Rebergen

© Gert R. Rebergen

Zutphen, januari 2019

Alle rechten voorbehouden

Beste jongen, riep ik uit, een mens is een mens, en het beetje verstand dat iemand mag hebben komt niet of nauwelijks aan bod als hartstocht laait en het menselijke iemand in het nauw drijft.

(Johan Wolfgang Goethe; ¹)

Bij de mens blijft alles hangen en haperen.

(Patricia De Martelaere; ²)

Een tekst is een cadeautje.

Je kunt ermee spelen, 'm archiveren, doorgeven of weggoaien.

---

1 J. W. Goethe, Het lijden van de jonge Werther. De Bezige Bij, Amsterdam, 1984, pag. 72

2 P. de Martelaere, Wat blijft. Stg. Maand van de Filosofie, april 2002, pag. 41

Inhoudsopgave

1.	Aftrap	pag. 9
2.	Nieuw licht op voltooid N.a.v. het boek 'Voltooid' van drs. Bert Keizer	pag. 15
3.	Willen sterven N.a.v. het boek 'Willen sterven' van prof. dr. Paul van Tongeren	pag. 27
4.	Staat en taboe N.a.v. het boek 'Staat en taboe' van prof. dr. Paul Frissen	pag. 43
5.	Leven is loslaten N.a.v. het boek 'Leven is loslaten' van prof. dr. René Diekstra	pag. 55
6.	Onder eigen regie N.a.v. het boek "Onder eigen regie' van dr. Ton Vink	pag. 67
7.	Droomopa N.a.v. het boek 'Droomopa' van Dolf Verroen	pag. 73
8.	Invoegen in een uitvoeging Zelfdodingsgevoelens Mee-sterf-maatje Voltooid Zelfdoding Onzekerheden Bronnenderving Bijbel	pag. 79
9.	Opstap	pag. 91
	Nawoord: Leven als (niet) kunnen sterven	pag. 93
	Bronnen	pag. 153
	Zoekwoorden	pag. 163

1. Aftrap

Het was een vruchtbaar jaar voor het voltooid leven. Dat was natuurlijk ook wel te verwachten, gezien het stof dat de ‘Adviescommissie voltooid leven’ onder leiding van prof. dr. Paul Schnabel heeft doen opwaaien. ⁽³⁾ Ondanks het hoge gehalte van geleerdheid van de deelnemers aan die commissie, hebben de lezers zich niet er echter niet toe laten verleiden om te menen dat de commissie de wijsheid in pacht heeft (gehad). Wij polderaars leggen nou eenmaal de wijsheid graag in het midden. De eerste wijze daad van de commissie was dan ook de aanpassing van haar naam (voorheen: Commissie van Wijzen). Niet om afscheid van de wijsheid te nemen, maar om de wijsheid niet op voorhand te claimen. Wijsheid wordt de mens toebedeeld door een ander. In de polder maken wij elkaar iets wijzer, wetende dat de wijsheid zich met de eerste de beste grutto zal laten meevoeren naar elders.

De presentatie van een vrij verkrijgbaar wit poedertje bij Nieuwsuur, het initiatiefwetsvoorstel van D’66 en het strafrechtelijk onderzoek naar de voorgenomen distributieactiviteit van de Coöperatie Laatste Wil, hebben onmiskenbaar enkele duiten in het discussiezakje gedaan. De noodzaak die velen voelden om hun meningen op papier en digitaal publiekelijk te maken, werd mede daardoor versterkt.

Voltooid leven.

De discussies over het construct ‘Voltooid leven’ worden al ruim dertig jaar gevoerd. Hét artikel van Drion ⁽⁴⁾ wordt meestal als officiële startdatum beschouwd. Belangenverenigingen, politici, onderzoekers, journalisten en onafhankelijk opererende burgers, hebben nadien hun meningen geventileerd. Gezien de enorme hoeveelheid publicaties kan geen mens meer overzien wat er allemaal aan opvattingen en oprispingen is geproduceerd. En dan hebben we nog geeneens het massale aantal voorlopers van Drion gememooreerd; activisten, avant-gardisten, anarchisten, nihilisten, overtuigde christenen, verzetshelden, boeddhisten en slimmeriken zoals Socrates.

---

³ Adviescommissie voltooid leven, Voltooid leven. Over hulp bij zelfdoding aan mensen die hun leven voltooid achten. Den Haag, januari 2016

⁴ H. Drion, Het zelfgewilde einde van oude mensen. NRC Handelsblad, 19 oktober 1991

Als er iets duidelijk naar voren komt in de in 2018 gepubliceerde boeken en artikelen, is het wel dat er weinig nieuws onder de zon is bij de debatten, discussies en dialogen rond euthanasie, hulp bij zelfdoding, het voltooide leven en het zelfgeresigiseerde levenseinde. Aan onderbouwingen, argumentaties en misinterpretaties valt nog wel het een en ander te sleutelen, maar iets fundamenteels nieuws bedenken, is niet eenvoudig.

Debat?

Als iets onoverzichtelijk is geworden, splitsen wij westerlingen graag dat iets op in deelaspecten, die kunnen worden belegd bij geïdentificeerde deskundigen. Iedereen kan dan weer binnen de eigen gelederen aan de slag. En de coördinatie van alle weldoordachte inbreng over deelaspecten van het grootste onoverzichtelijke thema, leggen we in handen van politici. Laatstgenoemden vechten het in de politieke arena verder met elkaar uit, op een democratische manier – dat wil zeggen: al debatterend. Zo doen wij dat; meestal.

Lastpak.

Soms slaan echter een paar lastpakken een zijweggetje in, dat als doodlopende weg bekend staat, maar niet voor het groepje voetgangers met kniptangen om de versperringen de baas te worden. Veelal gaat het niet om extremisten of half louche personen, maar om gewone mensen die in een rijtjeshuis wonen. De mogelijke versturende werking van het optreden van die lastpakken smoren politici graag in de zinsnede: ik wacht nu eerst de adviezen af. Journalisten en experts pakken de verwikkeling veelal met genoeg op, mede omdat het een fijne profileringskans betekent. Enig rondbellen doet vervolgens een politicus op het achterbankje dan al gauw bezwijken.

Metamodern.

Verbinden betekent bovenal iets opschorten en bereid zijn iets in te leveren. Verbinding voorkomt polarisering en polarisering geeft profilering. Een handige manier om binnen de eigen gelederen op een sexy manier vooruit te komen, is zeggen dat je wilt verbinden zonder iets te willen inleveren.

Even je mond dicht houden, even je eigen mening opschorten kan nog wel, maar je moet wel jezelf kunnen zijn en blijven.

Modern is het om de polariserende werking van de gedachte: mijn authenticiteit = mijn autonomie = mijn zelf = mijn ik, voor lief te nemen. Zo'n

polarisatie klinkt stoer, maar in dit verbinden wordt geen brug geslagen of een tunnel geboord tussen twee polaire opvattingen.

Wij horen ook niet bij het nieuwe volmaaktheids- en maakbaarheidsdenken: de hypermoderniteit. ⁽⁵⁾

Wij willen bij de metamoderniteit horen. Bij een denken en doen op basis van aangelegenheden en aan domeinen gebonden structuren van ervaringen. ⁽⁶⁾ “Metamoderniteit is een tijdperk van extremen, maar dan in absolute gelijktijdigheid. Glokalisering is de implosie van tussen hier en daar. Wat zou de naam kunnen zijn voor de implosie van toen, nu en straks? De opeenvolging is zoek, de opeenvolging der tijdperken die de moderniteit heeft ontdekt en uitgevonden, is een non-lineaire warwinkel geworden.” ⁽⁷⁾ Ik hoop dat deze tekst daarvan getuigt.

Onze positie.

Vooraf willen we zeggen dat wij op het niveau van de gemeenschap(pen) waarin we leven, geen voorkeur hebben voor de natuurlijke dood, palliatieve sedatie, artseneuthanasie, het zelfverkozen levenseinde of het zelfgeregisseerde levenseinde met of zonder betrokkenheid van (een) naaste(n). We geloven in de louterende werking van situatieve wegingen: in de ene situatie past voor de direct betrokkenen ‘zus’, in een andere ‘zo’. Op dit moment ligt de voorkeur van onszelf in die gemeenschap(pen) bij een natuurlijke dood en als dat niet zo lekker verloopt, bij het zelfgeregisseerd beëindigen van het eigen stervensproces. Maar als het moment daar is, als de overgang van ‘kunnen sterven’ naar ‘sterven’ aan de orde is, blijft het de vraag hoe de weging zal uitpakken. Ook die handlingsruimte hoort bij de democratische waarde die we niet (meer) gaan inleveren, voor niets en voor niemand.

Wij.

---

⁵ G. Buijs, A. Verbrugge, J. van Baardewijk, Postmodernisme Hypermodern! Trouw Letter&Geest, 1 dec. 2018

⁶ <http://www.metamodernism.com/> Op deze website wordt gesproken van ‘metamodernism as a structure of feelings’. Het woord ‘ervaringen’ komt volgens ons beter dan het woord ‘gevoelens’ tegemoet aan het gelegenheidsfilosofische gedachtegoed van Günther Anders en het zogenoemde ervaringsvertoog; twee belangrijke bronnen voor ons inzake de conceptualisering van het begrip metamoderniteit.

⁷ L. de Cauter, Metamoderniteit voor beginners. Filosofische memo’s voor het nieuwe millennium. Vantilt, Nijmegen, 2015, pag. 17

We schrijven in de inclusieve wij-vorm, omdat we de gemeenschappen waarin we willen, kunnen en mogen leven, van een hoger belang achten dan ons brein, onze meningen en onze handelingsvrijheden. Dit boek is dan ook een persoonlijke bijdrage aan welwillende gemeenschappen. De gemeenschappen zullen aangeven in hoeverre en voor wie dit boek waardevol wordt.

Leerweg.

Dit boek is een vastlegging van de leerweg die we de laatste paar jaren hebben doorlopen op het gebied van euthanasie, hulp bij zelfdoding, het zelfgekozen levenseinde en (het, als collectief, organiseren van voorwaarden van) het zelfgeregisseerde levenseinde. Aan de hand van recente publicaties hebben we ons willen en laten dwingen om eerder ingenomen standpunten en eerdere omzeilingen te heroverwegen.

Zes boeken.

De volgende boeken passeren in de hoofdstukken 2 tot en met 7 de revue:

- In hoofdstuk 2 staat het boek 'Voltooid' van drs. Bert Keizer centraal;
- In hoofdstuk 3 staat het boek 'Willen sterven' van prof. dr. Paul van Tongeren centraal;
- In hoofdstuk 4 staat het boek 'Staat en taboe' van prof. dr. Paul Frissen centraal;
- In hoofdstuk 5 staat het boek 'Leven is loslaten' van prof. dr. René Diekstra centraal;
- In hoofdstuk 6 staat het boek 'Onder eigen regie' van dr. Ton Vink centraal;
- In hoofdstuk 7 staat het boek 'Droomopa' van Dolf Verroen centraal.

De aanscherpingen die we in de voorafgaande hoofdstukken op het spoor zijn gekomen, komen bijeen:

- in hoofdstuk 8: Invoegen in een uitvoeging.
- In hoofdstuk 9: Opstap, stappen we vooralsnog op.

Geleerd.

Van het boek van Keizer leerden we vooral het zelfverkozen en het zelfgeregisseerde levenseinde nog scherper dan we al deden, uit elkaar te trekken. Het boek van Van Tongeren opende onder meer het denken van het 'opnieuw leren sterven' om voorbij de tweedeling leven – dood te komen. En ook het beklemtonen van de zeggingskracht van de algemene en bijzondere

kennis van het dagelijkse leven in samenhang met het wetenschaps- en deskundigenvertoog.

Van het boek van Frissen begrepen we dat de werelden van het zelfverkozen en zelfgeregisseerde levenseinde elkaar niet raken in de politieke arena en bij beleidsvoorbereidingen vanuit en met het maatschappelijk middenveld.

In vervolg op het boek van Diekstra leerden we de eervolheid van het zelfverkozen en het zelfgeregisseerde levenseinde bij onze beschouwingen te blijven betrekken en ook het geheim dat de stervende in zijn/haar dood kan meenemen, te koesteren.

Met behulp van het boek van Vink doordachten we onder meer de rol van de naaste(n) en de mogelijkheid om laatstgenoemde in te sluiten in het denken over het sterven met naasten, dan wel het sterven in alleenheid, dan wel het sterven in eenzaamheid.

Dankzij het boek van Verroen en de kunst van de Australische Aborigenes weten we het creëren van droombeelden verdriet kan verzachten en toekomst kan openen.

Al met al valt voor ons het zelfverkozen levenseinde onder de euthanasiewet (WTL) en het zelfgeregisseerd versnellen van de beëindiging van het eigen stervensproces, waarbij geen aanspraak wordt gemaakt op enige vorm van ondersteuning gefaciliteerd door de overheid – in de volksmond de zelfdoding, onder de werking van het mensenrecht. De mens heeft het recht te ontsnappen aan de werking van het straf-/civiel-/bestuursrecht. De mens heeft het recht om tegemoet te komen aan zijn verlangen naar vrijheid, ook in de vorm van zelfbevrijding of bevrijding van een knellend wettelijk en/of sociaal kader. Dat mensenrecht mag niemand worden ontnomen, omdat de mens dan zijn menselijke waardigheid verliest.

Voorstel.

Dit essay stelt voor om ons in te spannen voor het mee-sterven waarin de stervende en de naaste(n) als gemeenschap het te doorlopen proces voor elkaar en derden verzachten.

Filosofisch gezegd: om het Sein-zum-Tode en het Sein-zum-Hinterbleiben te verenigen in de gezamenlijkheid van het Sein-zum-Mitsterben – het mee-sterven.

En dat is en blijft uitermate ingewikkeld. Een zelfstandig naamwoord kunnen we relatief gemakkelijk werkwoordelijk krijgen, maar een werkwoord kan zich niet zo gemakkelijk in een zelfstandig naamwoord invoegen. Een werkwoord beweegt namelijk mee in en met een context, een zelfstandig naamwoord alleen als we het werkwoordelijk begrijpen.

Nawoord.

Het uitgebreide voetnotenapparaat is onze (welhaast gedateerde) manier inzicht in onze bronnen te geven. De inclusieve wij-vorm waarin wij schrijven, noopt tot voetnoten. Het onderstreept ons ons-zijn.

Aan het eind van dit boek zijn de geraadpleegde bronnen en een register van zoekwoorden te vinden.

2. Nieuw licht op voltooid

Waarin het boek 'Voltooid' van drs. Bert Keizer centraal staat.

In de pamflettenreeks 'Nieuw Licht' heeft de publicist/arts/filosoof Bert Keizer zijn visie gegeven op 'Voltooid'. De ondertitel van het pamflet is: Nieuw licht op een zelfgekozen dood. Het is in deze serie de bedoeling dat de eeuwenoude denktraditie wordt gecombineerd met het nieuwe denken van deze tijd. De bedenkers van de serie hebben Keizer gevraagd om de tekst 'Over Zelfdoding' uit 1755/77, geschreven door David Hume, te (her)lezen 'om nieuw licht te werpen op de hachelijke vragen die in onze tijd inmiddels om een antwoord schreeuwen?' (pag. 12) Laten we Keizer proberen te volgen, onder (her)lezing van het essay 'On suicide'.⁽⁸⁾

David Hume wil met dit slechts 14 pagina's lange essay bewijzen dat de filosofie bij machte is om (bij)geloof en (pseudo)religie te overmeesteren. Hume acht de (bij)gelovige in navolging van Cicero beklagenswaardig omdat hij zijn bestaan zal rekken om zijn schepper niet te beledigen met zijn zelfdoding. De zelfverkozen dood ziet Hume als de ultieme oplossing voor de situatie waarin ellende de mens tot last maakt voor het algemene belang. Het algemeen belang omschrijft Hume als 'iets goed doen voor een ander in het kader van wederkerigheid'. Welke ellende Hume precies bedoelt, laat hij goeddeels in het midden. Aanwijzingen zijn de zinsneden 'rampspoed van het bestaan' (pag. 97), 'het beroofd zijn van vele genoegens en genietingen' (pag. 97), 'belasting met schuld en zonde' (pag. 97), 'hoge leeftijd en zwakke gezondheid' (pag. 106). Het mogelijke misdadige van zelfdoding kan volgens Hume liggen in het verzaken van onze plicht jegens god, onze naaste dan wel onszelf. Die drie verzakingen wil Hume met zijn gave van het woord bestrijden.

1. Verzaking jegens god.

God heeft alles zo geschapen dat alles door algemene en onveranderlijke wetten wordt bestuurd. De vermogens van mens en dier worden beteugeld en bestuurd door de aard en het karakter van de omringende wereld, en de

---

⁸ In het boekje van Keizer staan aan het slot enkele fragmenten van het essay van Hume. Gezien het selectieve karakter van die fragmenten, gebruiken wij de complete tekst zoals bezorgd door Ton Vink in: Humanisme en Verlichting en de Postume Essays van David Hume. Damon, Budel, 2009